

Achter de

H
O
R

De

ATLANTISCHE
OCEAAN

voor

COLUMBUS

JOHN

HAYWOOD

L
O
N

John Haywood

ACHTER DE HORIZON

De Atlantische Oceaan
voor Columbus

Uitgeverij Omniboek

INHOUD

<i>Kaarten</i>	8
<i>Voorwoord</i>	15
<i>Inleiding: barensweeën</i>	17
1 Wie at de eerste oester?, ca. 168.000 voor heden-5000 v.Chr.	25
2 <i>The Book of Invasions</i> , 5000-500 v.Chr.	57
3 Heersers over de zee, 1100-400 v.Chr.	93
4 De Gelukkige Eilanden, 800 v.Chr.-500 n.Chr.	122
5 Beloofde landen, 400-1500 n.Chr.	152
6 Over muizen en Noormannen, 793-1468	186
7 De inname van land, 825-1262	207
8 De walrus en de eenhoorn, 900-1261	231
9 De Vinlandsaga, 1000-1121	247
10 Een verandering in het weer, 1300-1500	267
11 Leidsterren, 800-1500	288
12 Zee der duisternis, 700-1492	307
13 De <i>Fish Event Horizon</i> , 1000-1500	333
14 Onbezoedelde ongelovigen, 1300-1496	357
15 Het vuur brandend houden, 670-1495	376
16 Voorbij pijn, 1434-1488	396
17 Iedereen lachte, 1474-1508	430
<i>Literatuurlijst</i>	450
<i>Noten</i>	459
<i>Fotoverantwoording</i>	462
<i>Register</i>	463

Kaart 6 *Exploratie van de Afrikaanse kust, 1312-1488*

VOORWOORD

‘Van al wat onbekend is, maakt men zich een grote voorstelling’¹

1492 is het jaartal dat iedereen kent, het jaar waarin Columbus over de Atlantische Oceaan voer en de wereldkaart veranderde. De Atlantische Oceaan zoals we die kennen – de oceaan die Europa en Afrika van de Amerika’s scheidt – bestond daarvoor niet in het wereldbeeld van de mens. In de precolumbiaanse oude wereld bestonden slechts de drie aaneengeklonken continenten van Europa, Azië en Afrika, omringd door een grenzeloze mondiale oceaan – dé Oceaan, want er was geen andere. De Atlantische Oceaan bestond wel, maar was slechts een randzee van de Oceaan, de zee van Atlas, maar of die het Atlasgebergte was of de mythologische gelijknamige Titaan, daar kwamen de ouden nooit helemaal uit. Talloos veel duizenden jaren voor Columbus keken de mensen die aan de Atlantische kusten woonden uit over die grenzeloze watermassa en vroegen zich af wat er voorbij de horizon lag, als er al een ‘voorbij’ bestond. De ontdekking van de Atlantische Oceaan voltrok zich heel langzaam, maar de menselijke verbeelding gruwde van een vacuüm en snelde voor de zeevaarders uit. Bij gebrek aan echte kennis stelden de mensen zich een oceaan vol wonderen, angstaanjagende zeemonsters en legendarische eilanden voor, zoals de Gelukkige Eilanden, Atlantis en het Beloofde Land van de Heiligen. Daar was bijna alles mogelijk, van vogels die konden praten, zeeën van bloed en kristallen bergen tot de gouden appels van de eeuwige jeugd en de verblijfplaatsen van duivels en de doden. Deze fantasierijke verhalen maken net zo goed deel uit van de geschiedenis van de Atlantische Oceaan als de ontwikkelingen in de scheepsbouw, navigatie en handel. Vóór Columbus was de oceaan net zo goed een idee als een plaats en wat zeevaarders ervan dachten te weten, of zich ervan voorstelden, bepaalde hun verwachtingen over wat ze er konden ontdekken als ze hem zouden bevaren. Er ontwikkelt zich geen hoogwaardige zeevaarttraditie als de zee niet meer dan een waterig graf biedt; er moet iets haalbaars zijn om naar te streven. Vergeleken met de Grote Oceaan heeft de Atlantische Oceaan

maar weinig echte eilanden om te ontdekken, maar het geloof in legendarische eilanden dreef Europese zeevaarders toch de grote plas op om ze te zoeken: zelfs Columbus twijfelde niet aan hun bestaan en verwachtte er een paar aan te kunnen doen toen hij westwaarts voer naar, zo dacht hij, Azië. Al doende kregen ze genoeg vertrouwen om hun vertrouwde kustwateren te verlaten en leerden ze zeilen op de open oceaan; ze ontdekten de wereld en stelden grenzen aan de eens grenzeloze oceaan. Vandaag de dag is Atlantic Studies een opzichzelfstaande academische discipline, maar die richt zich vooral op de postcolumbiaanse erfenis van Europees kolonialisme, migratie en de trans-Atlantische slavenhandel. Het lange, in mythen gehulde tijdperk dat eraan voorafging wordt vaak maar vluchtig behandeld. Een epische 168.000 jaar aan menselijke geschiedenis op en rond zijn kusten is gereduceerd tot een voetnoot. Maar de geschiedenis van de precolumbiaanse Atlantische Oceaan verdient meer – het was het essentiële voorspel voor alles wat daarna gebeurde. Het was toen, op en rond die wateren, dat de Europeanen hun leertijd hadden in zeevaart, handel en kolonialisme en dat ze de ideologieën ontwikkelden waarmee ze hun territoriale aanspraken en uitbuiting van inheemse volken rechtvaardigden. Toen de Europeanen in de zestiende eeuw ten slotte uitzwermden over de wereldzeeën hadden ze al alles wat ze nodig hadden om zich van de wereldmacht te verzekeren.

INLEIDING

BARENSWEEËN

*Catastrofisme – Platen tektoniek – Columbus als aap
Geografie is bepalend – De verkeerde kant van de wereld*

Wanneer werd de Atlantische Oceaan geboren? De zestiende-eeuwse Vlaamse cartograaf Abraham Ortelius (1527-1598) dacht dat hij het wist. Ortelius had de wereld accurater in kaart gebracht dan al zijn voorgangers en het viel hem op hoe goed de Atlantische kusten van de oude en nieuwe wereld in elkaar pasten. Kon dat toeval zijn, vroeg hij zich af. Het kwam hem voor dat 'de Amerika's zijn losgerukt van Europa en Afrika door aardbevingen en plotselinge vloed'. Hij zei dat de 'tekenen van de breuk duidelijk worden wanneer iemand een wereldkaart bestudeert en goed kijkt naar hoe de uitsteeksels en baaien van de kusten van de drie continenten in elkaar passen'.² Ortelius dacht dat deze zware scheuring, waarbij de Atlantische Oceaan ontstond, het gevolg was van de catastrofale, plotselinge verwoesting van het legendarische eiland Atlantis, die in zijn tijd als een historische gebeurtenis gold. En zoals dat gaat bij geboorten, was de bevalling een martelgang maar ging ze genadig snel.

Catastrofisme

Het in elkaar passen van de flankerende kusten van de Atlantische Oceaan was duidelijk zichtbaar, vooral nadat de continentale platen in de negentiende eeuw accuraat in kaart waren gebracht. Maar hoe kon het dat zulke grote, vaste landmassa's vrijelijk over het aardoppervlak zwierven? Voor Ortelius was een ramp van Bijbelse proporties de enig denkbare verklaring. In het vroege geologische denken was het catastrofisme zeer populair. In Ortelius' tijd gingen de meeste Europeanen ervan uit dat het mythologische Bijbelse scheppingsverhaal letterlijk waar was en dat de wereld daarom slechts zesduizend jaar oud was. Niet alleen heel de menselijke geschiedenis moest in dit krappe tijdsbestek worden gepropt, maar

ook heel de geologische geschiedenis. De aarde was gewoon nog niet zo oud dat geologische veranderingen geleidelijk hadden kunnen gaan. Als bergketens en oceanen er al niet sinds de schepping waren, konden ze alleen het gevolg zijn van plotselinge cataclysmische gebeurtenissen van ongekende kracht, zoals Noachs zondvloed die destijds net als de verwoesting van Atlantis werd opgevat als een historische gebeurtenis.

Catastrofisme raakte uit de mode in de negentiende eeuw. Geologen verzamelden toen gestaag bewijs dat de aarde in werkelijkheid vele honderden miljoenen jaren oud was. Dat was ruimschoots tijd voor continenten om te bewegen, voor bergen om te groeien en voor oceanen om zich te openen en te sluiten. Bovendien was er nu ook overtuigend fossiel bewijs, zoals de fossielen van *Glossopteris*, een tropische boom die groeide tijdens het Perm (299-252 miljoen jaar geleden), die geologen in Zuid-Amerika, zuidelijk Afrika, India, Madagaskar, Australië en zelfs het diepgevroren Antarctica hadden gevonden. Bewijzen zoals deze brachten de Duitse geoloog Alfred Wegener (1880-1930) tot het formuleren van zijn theorie over de 'continentale drift'. Wegener stelde dat alle continenten van de aarde zo'n driehonderd miljoen jaar geleden aan elkaar vastzaten in één supercontinent, dat hij Pangea ('de hele aarde') noemde en dat werd omringd door een superocean, Panthalassa ('de hele zee'). Bij de breuk van dit supercontinent waren de huidige continenten en oceanen ontstaan en die stukken waren uit elkaar gedreven. Andere geologen vonden Wegeners theorie verdienstelijk, al bleef acceptatie vrijwel uit omdat niemand weet had van geologische krachten die continenten over de aardbol konden schuiven.

Platentektoniek

Als Wegener niet in 1930 was gestorven tijdens een geologische expeditie naar de Groenlandse ijskap, had hij waarschijnlijk lang genoeg geleefd om alsnog zijn gelijk te halen. De doorbraak kwam in 1953 toen de Amerikaanse oceanograaf Marie Tharp de oceanbodembodem in kaart bracht en de Mid-Atlantische Rug ontdekte, een 16.000 kilometer lange keten van onderwatergebergten en slenken die van de Noordpool dwars door de Atlantische Oceaan naar de Zuidpool liep, als de ruggengraat van een reusachtige oerzeeslang. Dit bleek slechts een deel te zijn van een ononderbroken, 40.000 kilometer lange keten van ruggen en slenken op de bodem van alle oceanen. Deze ruggen bleken vulkanisch actieve zones te zijn die nieuwe oceanbodems vormden en uitspreidden. Deze ontdekking maakte de weg vrij voor de moderne wetenschap van de platentektoniek (het geologische equivalent van darwinisme). Die verklaart niet alleen het hoe van

de beweging van continenten en de vorming en vernietiging van nieuwe oceanen, maar ook aardbevingen, vulkanisme en bergvorming.

De onbekende drijvende kracht achter de beweging van continenten waren convectiestromen die opstijgen vanuit de hete kern van de aarde. De rotsachtige aardkorst is zo hard als hij aanvoelt, maar de laag eronder, de aardmantel, is naar geologische maatstaven gemeten enigszins plastisch. Hij vloeit mee met de convectiestromen, waarbij hij de korst oprekt, scheurt en in stukken breekt. De beweging gaat oneindig traag, met ongeveer 2,5 centimeter per jaar, het tempo waarin een vingernagel groeit, maar zij vormt voortdurend de oceaanbodembodem en eet die ook weer op, en zij herschikt de continenten. Die lagen het grootste deel van de geologische tijd willekeurig verspreid over de aardbol, maar bij ten minste vijf en misschien wel tien gebeurtenissen zijn de continenten aan elkaar gelast tot enorme supercontinenten, omringd door superoceanen. Wegeners Pangea was daarvan het laatste, maar over zo'n tweehonderd miljoen jaar zal er zich een nieuw vormen. Het heeft al een naam: Novopangea.

Dezelfde krachten die supercontinenten vormen, trekken die ook weer uit elkaar en verspreiden de continenten weer over de aarde. Uit het opbreken van Pangea werd de Atlantische Oceaan geboren. Die breuk begon zo'n tweehonderd miljoen jaar geleden tussen wat later Noord-Amerika en Afrika werd. Hij ging gepaard met, en werd misschien veroorzaakt door, een vernietigend zware vulkaanuitbarsting van het soort dat Ortelius niet zou hebben teleurgesteld: wellicht leidde deze tot de massa-extinctie die de grens tussen het Trias en het Jura markeert. Zuid-Amerika begon zich pas zo'n 117 miljoen jaar geleden van Afrika af te scheiden en ook dat ging gepaard met een heftige vulkanische gebeurtenis. Toen de afscheiding van Zuid-Amerika eenmaal was voltooid, zo'n 83 miljoen jaar geleden, begon het langzaam noordwestwaarts te drijven, naar Noord-Amerika. Toen de twee continenten zich aaneensloten, nog maar 2,8 miljoen jaar geleden, was de geboorte van de Atlantische Oceaan compleet: het is de jongste oceaan op aarde.

Columbus als aap

De planten en dieren die nu gestrand waren op hun eiland-continenten gingen hun eigen evolutionaire weg, maar ondanks de bredere oceanen tussen hen in vonden er toch verrassende contacten plaats. Het staat inmiddels vast dat de eerste bewoners van de Amerika's via de landbrug van de Beringstraat uit Azië kwamen tijdens een periode met een laag zee-niveau in de ijstijd. En lang werd gedacht dat de voorouders van de huidige

apensoorten in Zuid- en Midden-Amerika maar een paar miljoen jaar vóór hen diezelfde weg waren gegaan. Recentelijk ontdekt fossiel bewijs uit Zuid-Amerika heeft die veronderstelling op z'n kop gezet: ze stammen allemaal af van Afrikaanse voorouders die tussen 32 en 35 miljoen jaar geleden in Zuid-Amerika aankwamen. Dat was lang nadat de twee continenten helemaal los van elkaar waren gekomen, dus deze apen moeten de eerste primaten zijn geweest die de Atlantische Oceaan bevoeren. Daarmee verslaan ze die andere primate-zeevaarders daar, Leif Eriksson en Christoffel Columbus, met een ruime marge. Het is ongeloofwaardig dat die apen vrijwillige emigranten waren: ze werden waarschijnlijk tijdens een storm de zee in geblazen en overleefden op een natuurlijk vlot van drijvende vegetatie. Het hielp dat de Atlantische Oceaan in deze tijd maar zo'n 1500 kilometer breed was, ongeveer de helft van zijn huidige smalste punt tussen Liberia en Brazilië. Bovendien waren de winden en zeestromingen voor Zuid-Amerika zich aansloot aan Noord-Amerika gunstiger voor een Atlantische oversteek van oost naar west dan nu. Nog verrassender is dat het fossiele bewijs aantoont dat ten minste twee verschillende apensoorten de oversteek hebben gemaakt, met een paar miljoen jaar ertussen. Apen waren niet de enige landzoogdieren die overstaken; ze werden voorafgegaan door de voorouder van dat Zuid-Amerikaanse knaagdier ter grootte van een varken, de capibara.

Geografie is bepalend

De menselijke geschiedenis van de Atlantische Oceaan begon meer dan honderdduizend jaar geleden in Zuid-Afrika, maar het zouden de Europeanen zijn die de oceaan ontdekten in de breedste betekenis van het woord. Tegen het einde van de laatste ijstijd, zo'n 12.000 jaar geleden, waren bijna alle kusten van de Atlantische Oceaan ontdekt, maar hun kennis van die oceaan beperkte zich tot hun eigen kustwateren. De Europeanen waren de eersten die op de open Atlantische Oceaan leerden zeilen en al zijn kusten onderzochten en in kaart brachten, de eersten die de gehele oceaan ontdekten en die kennis vervolgens gebruikten om hetzelfde te doen op de rest van de wereldzeeën. Dit was geen toeval van de geschiedenis; het werd grotendeels bepaald door de geografie van de Atlantische Oceaan zelf.

Op welke plaatsen ter wereld begon de moderne zeevaart? Ze liggen om te beginnen geen van alle aan open oceaankusten. Mensen die aan een zeekust woonden leerden vrijwel overal ter wereld al snel vloten of kano's bouwen om beter op zee te kunnen vissen, maar waar het uitzicht op zee niet meer dan een lege horizon was, ontwikkelde de technologie

zich zelden zonder een prikkel van buitenaf. Niet op Afrika's lange westkust, noch op Zuid-Amerika's Atlantische of Grote Oceaan-kusten. Onze vroegste voorouders hadden waarschijnlijk goed in de gaten dat open water gevaarlijk kon zijn, dus als ver de zee op gaan geen duidelijk voordeel had dat het gevaar van verdrinken oversteeg, bleven de mensen dicht bij de kust. Sommige vissers moeten door stormen ver de zee op zijn geblazen, tot voorbij de horizon. Gebeurde dit voor de Zuid-Amerikaanse of West-Afrikaanse kust, dan zullen de geluksvogels die terugkeerden hebben gemeld dat daar helemaal niets was, alleen de immer wijkende horizon waar de hemel de zee raakt.

Voor de ontwikkeling van modernere zeevaarttradities waren haalbare doelen nodig, zoals eilanden die te zien waren vanaf de kust, of het vermijden van een dagenlange voettocht rond een baai of inham door met een bootje direct naar de overkant te peddelen. Sommige gebieden op de wereld zijn uitzonderlijk rijk aan haalbare doelen. De Zuidoost-Aziatische archipel, met zijn duizenden onderling zichtbare eilanden, was zo'n oord, een vriendelijke kweekzee waar de voorouders van de Maleisiërs, Polynesiërs, Melanesiërs en Micronesiërs de vaardigheden leerden waarmee ze de Indische Oceaan en de Grote Oceaan konden bevaren in de verre prehistorie. In de Atlantische Oceaan lagen de kweekzeeën met de best haalbare doelen vooral rond Europa. Met zijn vele schiereilanden, baaien en fjorden heeft Europa van alle continenten de langste kustlijn in relatie tot zijn grondgebied, ruim drie keer langer dan die van Afrika, met slechts een derde van het landoppervlak. Europa heeft ook binnenzeeën, de Oostzee, de Noordzee, Het Kanaal, de Ierse Zee en met name de Middellandse Zee, die het deelt met Noord-Afrika en Azië. Deze begrensde zeeën boden behapbare uitdagingen, waarbij zeevaarders het land vanaf hun achtersteven konden zien verdwijnen in de geruststellende wetenschap dat er weldra ander land zou opduiken. Daarmee waren ze voor Europeanen de ideale omgevingen om alle scheepsbouw- en navigatievaardigheden te leren waarmee ze uiteindelijk de Atlantische Oceaan konden bedwingen.

Noord-Amerika's kustlijn is een goede tweede na die van Europa als het gaat om lengte in relatie tot landoppervlak. En terwijl veel ervan ingesloten ligt door ijs, zien de met eilanden bezaaide Cariben eruit als een ideale kweekzee. Maar toen de Europeanen in de vijftiende eeuw in de nieuwe wereld aankwamen, waren in de Cariben, ondanks hun schijnbaar gunstige omgeving, grote boomstamkano's nog steeds het beste wat de zeevaarttechnologie te bieden had. Zeilen en riemen waren onbekend. Deze afwezigheid van wat modernere zeevaarttechnologie was een gevolg

van omgevingsfactoren die alleen voor de Amerika's golden. Door die factoren duurde de overgang van jagen en verzamelen naar boeren er zo'n duizend jaar langer dan in de oude wereld. Daar versnelden het boeren en de daaruit voortspruitende bevolkingsgroei ontwikkelingen zoals metaalbewerking, staatsvorming en langeafstandhandel, die op hun beurt de ontwikkelingen in de scheepsbouw en navigatie versnelden: zo was het de vraag naar tin, koper en zilver onder de beschavingen van de Mesopotamische bronstijd die de eerste mediterrane zeevaarders de verre Atlantische Oceaan op stuurde. De beschavingen van de Andes en Meso-Amerika tikten in de vijftiende eeuw net het technologisch niveau van de bronstijd in de oude wereld aan. De behoefte van de elite aan prestigieuze koperen, bronzen en gouden objecten zorgde voor een groei in de langeafstandhandel, net zoals dat in de oude wereld was gebeurd. Tijdens zijn vierde reis naar de nieuwe wereld, in 1502, kwam Columbus voor de kust van Honduras een grote handelskano van de Maya tegen. De vracht van de handelaren bevatte onder meer 'bijlen die leken op de stenen bijlen die de andere indianen gebruikten, maar gemaakt van goed koper; en haviksbelletjes van koper, en kroezen om dat te smelten'. Maya-metaalsmeden reisden rond met hun producten en verspreidden hun kennis van de metallurgie langs maritieme handelsroutes, net zoals de reizende smeden dat in het Atlantische Europa van de bronstijd hadden gedaan. De inheemse Amerikaanse beschavingen ontwikkelden zich langs dezelfde weg als die in de oude wereld; boten van planken met masten en zeilen zouden daar op den duur ongetwijfeld ook zijn gekomen, maar de komst van de Europeanen in 1492 zette de klok stil.

De geografie bevorderde weliswaar de zeevaart in Europa, maar stelde ook heel lang het moment uit waarop de Europeanen echt oceaanvaarders werden. Toen de Europeanen rond de veertiende eeuw aan de vooravond van hun oceanische expansie stonden, bevoeren de Micronesiërs, Melanesiërs en Polynesiërs al minstens 2500 jaar de open Grote Oceaan, die veel groter is dan de Atlantische. Wat de Grote Oceaan in overvloed had en de Atlantische niet, waren archipels, met name in het westen. De meeste Atlantische archipels liggen op de continentale platen. Er liggen slechts een handjevol geïsoleerde vulkanische eilanden en vier archipels in de Atlantische Oceaan: de Azoren, Madeira, de Canarische Eilanden en de Kaapverdische Eilanden, die samen Macaronesië worden genoemd. Die naam is afgeleid van het Griekse *makáron nēsoi*, 'eiland van de gelukkigen', een verwijzing naar het geloof dat de zielen van de gezegenden naar paradijselijke eilanden in het westen gingen. Anders dan in de Grote Oceaan, met zijn

honderden archipels, was er in de Atlantische Oceaan een nijpend gebrek aan haalbare doelen voor leerling-zeevaarders en weinig kans op toevallige ontdekkingen door uit koers geraakte zeevaarders. Het meeste land dat die zeelieden dachten te zien, bestond uit luchtspiegelingen en fantomen. Alleen aan de uiterste noordrand stroomt er een overvloed aan eilanden de oceaan in, en het is veelzeggend dat de Europeanen juist hier, in dit geval de Noormannen, vóór Columbus de Atlantische Oceaan overstaken en daarbij de Shetlandeilanden, de Færöer, IJsland en Groenland als handige stapstenen naar de Amerika's gebruikten. Een andere geografische factor die Europese zeevaarders naar deze koude Noord-Atlantische wateren trok, was hun enorme hoeveelheid vis. Deze visgronden, vruchtbaar door slib van de arctische gletsjers en grote continentale rivieren zoals de Sint-Laurens en de Rijn, behoorden tot de rijkste ter wereld.

Winden en stromingen weerhielden de Europeanen er ook van om zich al te ver van hun vertrouwde wateren te wagen. De heersende westenwinden die de Europese Atlantische kust teisterden, maakten een oceaanoversteek op een gemiddelde breedtegraad ondoenlijk, terwijl de heersende noordoostenwinden en oceaanstromingen langs de Noord-Afrikaanse Atlantische kust ontdekkingsreizen in die richting ontmoedigden omdat die het zo moeilijk maakten om weer terug te zeilen. Pas in de veertiende of vroege vijftiende eeuw, toen de Portugezen het fenomeen ontdekten dat ze de *volta do mar* noemden (de 'terugkeer van de zee'; zie hoofdstuk 14, bladzijde 363-365), leerden Europese zeevaarders hoe ze deze schijnbaar ongunstige wind ten goede konden benutten en waaierden ze uit naar de wijdere wereldzeeën.

Maar het was niet alleen de geografie die de Europeanen tegenhield, ook culturele factoren speelden een rol. Nee, het was niet de angst om over de rand van de wereld te zeilen: het geloof dat de aarde rond was, had aan het begin van het christelijke tijdperk stevig voet aan de grond. Het was een cultureel minderwaardigheidscomplex van de Europeanen, ingegeven door hun ontzag voor de antieke wereld. Daardoor hadden ze overdreven veel respect voor de kennis van de oude Grieken en Romeinen en een wereldbeeld dat hun vertelde dat je buiten de grenzen van de drie continenten van Europa, Azië en Afrika, die ze altijd al hadden gekend, nergens heen kon. Middeleeuwse Europeanen begrepen dat het in principe mogelijk moest zijn om westwaarts naar Azië te varen, maar dat lag een halve wereld verderop en er was nog geen schip gebouwd dat zo veel lege oceaan aankon. Ze konden ook niet rond Afrika naar Azië varen, omdat ze niet langs Kaap Bojador durfden, het oude point of no return aan de kust

van de Westelijke Sahara, waarachter de zee volgens de overlevering lag te koken in de hitte van de evenaar. Respect voor de ouden hield de Europeanen eeuwenlang opgepot in de noordoostelijke Atlantische Oceaan, maar intussen werden hun schepen steeds beter en werd hun navigatie steeds wetenschappelijker. Er was intellectuele, maar ook fysieke moed voor nodig om hun overgeërfde wijsheid op de proef te stellen, maar toen de Europeanen eindelijk die moed hadden verzameld, in de vijftiende eeuw, waren ze dan ook helemaal klaar voor de uitdagingen van de wereldzeeën.

De verkeerde kant van de wereld

Niets van dit alles was echter op zichzelf genoeg om Europeanen de oceanen op te lokken; ze hadden ook een economische prikkel nodig en ook die had te maken met geografie. In termen van precolumbiaanse geografie lag Europa aan de verkeerde kant van de wereld. In de late middeleeuwen leidde de groeiende welvaart in christelijk Europa tot een stijgende vraag naar luxeartikelen zoals zijde, specerijen, edelstenen, ivoor en goud. Die kwamen ofwel uit Azië of uit Afrika beneden de Sahara en konden alleen bij islamitische tussenhandelaren in het Midden-Oosten of Noord-Afrika worden gekocht. Na vele eeuwen van wederzijdse vijandigheid hadden de Europeanen daar bezwaar tegen, niet alleen omdat ze monopolieprijzen moesten betalen maar ook omdat ze het idee hadden dat ze zo de legers en marines van hun vijanden financierden. Daarmee hadden de Europeanen een sterke prikkel om op zoek te gaan naar andere handelsroutes die de islamitische tussenhandelaren omzeilden. Ook deze economische geografie verklaart waarom er geen pogingen werden gedaan de Atlantische Oceaan vanuit het oosten op te varen: het islamitische Midden-Oosten zat niet te wachten op nieuwe handelsroutes die een bedreiging konden vormen voor zijn monopolie op de oost-westhandel. Voor India en China gold dat ze de wereld niet hoefden te ontdekken: de wereld kwam naar hen toe.

EEN AMBITIEUZE EN CULTURELE GESCHIEDENIS VAN DE ATLANTISCHE OCEAAN

JOHN HAYWOOD is een Britse historicus en auteur, gespecialiseerd in middeleeuwse geschiedenis. Hij combineert het schrijven met zijn werk voor Road Scholar, een educatief reisbureau, waarvoor hij voornamelijk actief is in en rond IJsland, Scandinavië en de Oostzee.

Vertaald door Catalien van Paassen, Willem van Paassen en Bep Fontijn

De oversteek van de Atlantische Oceaan door Christoffel Columbus en zijn 'ontdekking' van Amerika in 1492 markeren voor velen het begin van de trans-Atlantische geschiedenis. Maar niets is minder waar. Historicus John Haywood laat zien dat de geschiedenis van de precolumbiaanse Atlantische Oceaan op zichzelf al bijzonder fascinerend is. Deze geschiedenis begint met de vorming van de mid-Atlantische rug zo'n 200 miljoen jaar geleden, strekt zich uit over millennia vol maritieme verkenning, scheepsbouw, visserij, handel en slavernij, en leidde tot het ontluikende Europese imperialisme van de vijftiende eeuw.

Achter de horizon is het verhaal over de Europeanen die de oceaan durfden te bevaren, de oversteek waagden en daardoor de wereld openden. Dit verhaal is essentieel om te begrijpen waarom het de Europeanen waren, en niet een van de andere zee-mansvolkeren, die de wereld 'ontdekten'.

'Een fenomenaal concept, prachtig uitgevoerd, waarin geschiedenis en geografie naadloos zijn verweven.' — John Julius Norwich,

auteur van *De Middellandse Zee*

WWW.OMNIBOEK.NL

NUR 680